

Ejendomshistorie på landet i 16-1700 årene

– vejen til at nå længere tilbage med slægten

Af Ivan Skjødt Kondrup
Frejasvej 22
8981 Spentrup
Tlf: 20351257
ivan.kondrup@privat.dk

1. Indledning

For de fleste slægtsforskere vil det være nogenlunde overkommeligt at føre slægten tilbage til perioden omkring folketællingen 1787. Der kan være udfordringer med det store spring mellem folketællingerne 1801 og 1834, men mængden af tilgængelige kilder i den tidsperiode er dog så rigelig, at opgaven i de fleste tilfælde er overkommelig.

Mange af os slægtsforskere vil gerne sætte anerne på plads i gårde og huse og få så meget kød på som muligt. Vi vil gerne kunne fortælle en interessant historie. Det vil i 1800-årene ofte være muligt at følge en ejendom og dens beboere via realregistre, skødeprotokoller, matriklen fra 1844 og den tætte række af folketællinger. Persondata kan hentes fra den stort set komplette række af kirkebøger.

Når man når tilbage i 1700 årene, før de første folketællinger, begynder kildemængden at tynde ud og udfordringerne bliver større. I tiden før folketællingerne, hvor der også er mange huller i rækkerne af kirkebøger, bliver ejendomshistoriske kilder vigtige og ofte eneste mulighed, hvor man med god sikkerhed kan følge sin slægt.

I denne artikel vil jeg ud fra de erfaringer, jeg har høstet gennem mere end 40 års arbejde med slægts- og ejendomshistorie, prøve at beskrive og give eksempler på, hvad der kan opnås med en kombination af ejendomshistorie og slægtsforskning. Jeg vil med fokus på tiden før de første folketællinger dele mine erfaringer med at lave ejendomshistorie på landet.

- Hvordan kan man følge gårde og huse på landet med skiftende fæstere og ejere?
- Hvilke kilder kan anvendes, hvordan kan ejendommens historie formidles, og hvordan kan ejendomshistorie bruges af slægtsforskeren i jagten på anerne?

Det er i en periode, hvor langt den overvejende del af disse ejendomme var beboet af fæstebønder.

Hele artiklen er bygget op omkring min forskning i Støvring og Nørhald Herreder, beliggende i området nord og nordøst for Randers. Illustrationer og kildeeksempler er udelukkende fra sognene i disse herreder. Det er mit håb, at mine erfaringer og metoder kan være til inspiration for andre.

2. Min baggrund

Jeg er 63 år, er uddannet akademiingeniør og har de sidste 31 år arbejdet på saltfabrikken i Mariager. Slægts-, lokal- og ejendomshistorie er min fritidsinteresse, som jeg dyrker med stor passion. Interessen for at kende mine aner havde jeg allerede i barndommen. I 12-årsalderen lavede jeg min første anetavle, alene baseret på oplysninger, jeg fik af mine fire bedsteforældre.

Rigtig gang i slægtsforskningen kom der i 1976, da jeg var 21 år og for første gang besøgte landsarkivet i Viborg. Som de fleste andre knoklede jeg løs med at finde mine aner, og jeg var fra første øjeblik bidt af min nye hobby. Da jeg var kommet godt i gang, viste det sig, at nogle af mine aner havde levet i landsbyen Gimming, hvor jeg selv havde boet i hele min barndom. Gimming er beliggende i Støvring Herred, ca. 5 km nordøst for Randers.

Denne kendsgerning udvidede nu min nysgerrighed. Først havde jeg kun eftersøgt de rå data på mine aner, men nu følte jeg pludselig en trang til også at vide noget om, hvor disse mennesker havde boet. Jeg kendte jo byen ud og ind og ønskede nu præcist at få placeret anerne i huse og gårde.

Interessen for at følge en ejendom med dens skiftende beboere var vakt, og jeg begyndte nu en systematisk indsamling af data fra min barndoms landsby. Alle Gimmings gårde med de skiftende fæstere og ejere blev kortlagt fra begyndelsen af 1600-tallet og op til nutiden. Historien om ejendommene er i kort form beskrevet i *Gimming Bys historie*, som blev udgivet i 1999. En af de erfaringer, jeg havde draget ved at arbejde i dybden med Gimmings ejendomshistorie, var den sidegevinst, jeg kunne hente med hensyn til mine egne aner.

Ved at arbejde med lokalhistoriske metoder, hvor alle slægterne følges tilbage gennem de enkelte ejendomme, er muligheden for at føre sin egen slægt langt tilbage i tiden, langt større end med den mere direkte slægtsforskning, hvor man kun interesserer sig for sine egne aner. Årsagen hertil er blandt andet, at der ved udarbejdelse af lokalhistorie, herunder ejendomshistorie, anvendes et bredere sortiment af arkivalier, og at man ofte i disse kilder på uventede steder finder informationer om familiesammenhænge, der vedrører ens egen slægt.

Som eksempel kan nævnes skifter efter ugifte eller

barnløse ægtefæller, de såkaldte udarvsskifter, der ofte indeholder gode informationer om familiesammenhænge. Søger man kun i skifter efter egne aner, får man jo aldrig disse vigtige informationer. Et andet eksempel er de gamle tingbøger, hvori der også kan findes arvesager. Skal man søge efter en enkelt ane i en tingbog, kan det føles som håbløst i arkivalier uden register og måske kun med lille chance for gevinst. Laver man derimod lokalhistorie, er en tingbog jo anderledes interessant, og skulle ens aner dukke op, får man dem som sidegevinst.

3. Støvring og Nørhald Herreder

Efter 20 års arbejde med indsamling, bearbejdelse og systematisering af data om Gimmings beboere og ejendomme havde jeg fået en stor erfaring og viden om, hvad der kan opnås, hvis man arbejder bredere og ikke kun interesserer sig for egne aner. Ved at kende alle familier i et bestemt område får man automatisk et godt kendskab til de slægtsmæssige relationer, der kan være mellem beboerne, både inden for det enkelte sogn, men også relationer på tværs af sognene i hele området. Det er ligesom med et puslespil – jo flere brikker, der kommer på plads, jo lettere er det at se, hvad billedet forestiller.

Med baggrund i min store interesse for at arbejde med ejendoms historie og det faktum, at de fleste af mine aner boede i sognene i Støvring og Nørhald Herreder, påbegyndte jeg omkring år 2000 et omfattende arbejde med indsamling af ejendoms historiske og slægts historiske data fra hele området. Jeg startede med at søge i de mest almindelige arkivalier, men jeg har ellers også været på strejftog i andre, mere ukendte arkivalier. Blandt andet i arkivalier fra godsernes arkiver, men også i arkivalier fra fx Randers Amts og Amtsstues arkiver. Jeg har på uventede steder fundet mange gode oplysninger.

Støvring og Nørhald Herreder udgøres af 15 landsogne, som igen er splittet op i ca. 35 bysamfund eller ejerlav. I 1700-årene var der i området nogle ganske små bebyggelser, som fx Kaatrup i Asferg Sogn, med kun 2 gårde og et jordløst hus og Randrup i Gassum Sogn med 3 gårde. De større landsbyer som fx Asferg og Hald havde mere end 20 gårde og en række husmandssteder. I Hald var der 33 gårde, 2 husmandssteder med jord og 6 jordløse huse. De fleste af landsbyerne i området bestod af 10-15 gårde og nogle få husmandssteder.

Området var midt i 1700-årene repræsenteret med forskelligartede ejer- og fæsteforhold. Dronningborg Rytterdistrikt fyldte godt i området med over 200 bøndergårde, hvoraf de fleste var beliggende i Støvring Herred. De blev alle sat til salg ved auktion i 1765. Distriktets rytterbønder fik ved den lejlighed muligheden for at købe deres hidtidige fæstegårde til selveje. Det lykkedes en stor del af bønderne at få skøde på deres ejendomme og dermed få foden under eget bord. Nogle måtte dog acceptere, at private godsejere havde budt højest. Bønderne på disse gårde måtte fortsætte som fæstere under blandt andet Støvringgaard, Demstrup og det dengang nyetablerede Dronningborg Gods.

Rytterdistriktets gårde havde oprindelig fra tiden efter reformationen været krongods, bestyret af lensmanden på Dronningborg Slot. Slottet og krongodset blev i 1661 afhændet til Lucas von Spreckelsens enke fra Hamborg, der senere overdrog det til sønnen Peter von Spreckelsen. I skødet sikrede kongen sig imidlertid forkøbsret ved et eventuelt senere salg af slot og gods. Da godset efter mere end 50 år i privat eje efter den barnløse Peter von Spreckelsens død skulle sælges, benyttede kongen sig af tilbagekøbsretten og generhvervede Dronningborg Slot og tilhørende bøndergods. Slottet blev i de følgende år brudt ned, mens bøndergodset i tiden omkring 1718 blev lagt ind under det nyoprettede "Dronningborgske Rytterdistrikt".

I området var der også mange fæstere under private godser. Det var primært de lokale godser, Støvringgaard og Gjessinggaard, som havde gods i sammenhængende områder, men der var også en del strøgods, ejet af forskellige godser, herunder Kjellerup, Bidstrup, Fussingø, Mariager Kloster samt Frisenvold og Løjstrup godser. Randers Hospital havde nogle gårde, der lå spredt i området, og endelig havde Aarhus Domkirke en gård i Hastrup i Spentrup Sogn.

Hald by med omkring 30 gårde (Fra udskiftningskortet).

En hel del gårde, spredt rundt i sognene, primært i Nørhald Herred, var ejet af privatpersoner. Ejerne af disse gårde var blandt andet sognepræsterne i Borup, Kousted, Asferg og Spentrup samt borgere, herunder købmænd, bosiddende i de omliggende købstæder. Enkelte bønder uden for området ejede gårde i Asferg, Gasum og Kousted. Regimentsskriveren for Dronningborg Rytterdistrikt ejede et par gårde i Hald. Men der var mange flere.

Med disse forskellige ejerforhold er det også vidt forskellige udfordringer, man står over for, når man skal følge en gårds skiftende fæstere og ejere og prøve at klarlægge familiesammenhænge beboerne imellem. Hvis der arbejdes med gårde tilhørende godser med velbevarede fæste- og skiftearkivalier og hvis kirkebøgerne for sognet er bevaret, kan det gå forholdsvis nemt. Er man derimod i et sogn, hvor der ikke er kirkebøger, og hvor gårdene er ejet af private, som ikke har efterladt sig noget arkiv, er det en ganske anderledes udfordring.

4. Indsamling og systematisering af data

Da jeg i 2000 besluttede mig for at gå i gang med ejendoms historien i de 15 landsogne i Støvring og Nørhald Herreder, havde jeg allerede indsamlet mange persondata fra området. Disse data var blevet registreret i slægtsprogrammet, Brothers Keeper. Jeg havde i forbindelse med udarbejdelse af ejendoms historien i Gimming fået erfaring med, hvordan man på et enkelt dokument kunne holde styr på en ejendom med de skiftende fæstere og ejere.

Med udgangspunkt i eksisterende data og høstede erfaringer gik jeg i gang med de nye udfordringer efter følgende metode:

For hver enkelt by eller ejerlav er der oprettet et matrikelskema der tager udgangspunkt i matriklen fra 1688. Overskriften på skemaet er byens/ejerlavets navn. Der laves en linje for hver ejendom med oplysning om matrikelnummer og ejendommens hartkorn. Der laves

en kolonne med plads til to årstal med en bindestreg imellem.

Under den enkelte ejendom noteres de skiftende fæstere, efterhånden som man finder frem til dem. De to årstal med bindestreg anvendes til at påføre det tidligste og seneste tidspunkt, man har registreret fæstere. Ejendommens skiftende ejere noteres også på skemaet. Kildehenvisninger kan noteres på skemaet eller andre steder.

Matriklen 1688 fra Kousted sogn og by

Vestrup By – (Albæk Sogn, Støvring Herred)

Matrikel nr. 2 Hartkorn 11-3-3-½

1579	Niels Christensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1605-1613	Christen Nielsen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1614-1641	Peder Christensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1646-1677	Mikkel Lassen fra Dalbyover (Stedsmål 1613/14)	(Dronningborg Slot – Solgt 1661)
1683-1699	Jens Jensen (enkemand 1692)	(Peter von Spreckelsen)
1711	Jens Jensen Vognsen	(Peter von Spreckelsens arvinger)
1720-1742	Anders Christensen Vognsen	(Dronningborg Rytterdistrikt)
1765	Rasmus Andersen Vognsen (Indfæstning 1743)	(Ryttergods auktion 1765)
1743-1777	Rasmus Andersen Vognsen	(Selvejergård fra 13. januar 1767)
1787	Anders Rasmussen (søn)	(Selvejer)

Matrikel nr. 3 Hartkorn 11-0-0-½

1579	Laurits Mortensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1605-1648	Morten Lauritsen	(Dronningborg Slot-Kongen)
	Laurits Mortensen	(Dronningborg Slot-Kongen)
1646-1660	Jens Christensen (Stedsmål 1645/46 + 1649)	(Dronningborg Slot-Kongen)
1660	Jens Christensens enke	(Dronningborg Slot – Solgt 1661)
1661-1688	Niels Pedersen (enkemand 1683)(Stedsmål 1660/61)	(Peter von Spreckelsen)
1692	Las Thomasen	(Peter von Spreckelsen)
1711	Las Thomasen og Mads Pedersen	(Peter von Spreckelsens arvinger)
1720-1742	Mads Pedersen	(Dronningborg Rytterdistrikt)
1765	Mads Pedersen og Niels Madsen (søn)	(Ryttergods auktion 1765)
1767-1787	Niels Madsen	(Selvejergård fra 13. januar 1767)

Matrikelskema med 2 gårde fra Vestrup i Albæk sogn

Målet er at påføre de skiftende fæstere og ejere frem til tiden omkring de første folketællinger i 1787 og 1801, samt så langt tilbage før 1688 som overhovedet muligt. For de fleste ejendomme vil det være muligt at nå tilbage til matriklen i 1664, da det gamle hartkorn er noteret i 1688 matriklen, og man derfor har det som ledetråd.

Et fyldt matrikelskema kalder jeg for ejendommens **"rygrad"**.

De væsentligste informationer til udfyldelse af matrikelskemaet fås fra: **stedsmål, indfæstninger, fæstebreve, matrikler, jordebøger, skattemandtal, skatterestancer, auktioner og skøder**.

Det kan lyde nemt at udfylde et matrikelskema, men det kan ofte være svært, og det afhænger af, hvilke kilder der er til rådighed. Sidder man med en jordebog med en række navne på fæstere, skal man jo være sikker på, at disse placeres på de rigtige ejendomme.

De vigtige holdepunkter her er matrikelnummeret og ejendommens hartkorn. Matrikelnumrene fra 1688 bruges ofte langt op i 1700-tallet, og hvis man samtidig er så heldig, at de enkelte ejendomme har forskelligt hartkorn, kan det være relativt nemt at sætte fæsterne på plads på de rigtige ejendomme. Nogle godsejere udlignede bøndernes hartkorn, så alle gårde blev lige store. Dette vanskeliggør arbejdet med at få fæsterne placeret på de rigtige ejendomme. Fæstebønderne under Støvringgaard fik udlignet hartkornet, men da der herfra er bevaret gode fæstearkivalier, har det ikke været noget problem.

Når matrikelskemaet er udfyldt, eller sideløbende med dette arbejde, udredes de slægtsmæssige forhold for fæsteren og hans familie, herunder ægtefæller og børn. Alle persondata registreres i Brothers Keeper, hvorfra der kan udarbejdes et familieskema.

Et fyldt matrikelskema med tilhørende familieskemaer kalder jeg for ejendommens **"skelet"**.

De væsentligste informationer til udfyldelse af familieskemaerne fås fra: **kirkebøger, folketællinger og skifteprotokoller**.

For til sidst at kunne fortælle en interessant historie om ejendommen og slægterne, der levede på denne, skal der jo også gerne sættes noget kød på skelettet.

Her kan **tingbøgerne, justitsprotokollerne, skifteprotokollerne** og **udskiftningsforretningen** med tilhørende **udskiftningskort** bidrage med gode informationer til historien om ejendommene og deres beboere.

Tingbøger og **justitsprotokoller** kan være tunge at komme igennem, men det er herfra de mest spændende og uforudsigelige informationer kan hentes. Det er her-

8 nov 2018		Familie		Side 1
Mand: Rasmus Andersen Vognsen				
Født: 1724		i Vestrup		
Død: 1777		i Vestrup		
Far: Anders Christensen Vognsen				
Mor: Bodil Jensdatter				
Hustru: Maren Poulsdatter				
Gift: 19 jun 1753		i Gimming		
Født: 1731		i Tjærby		
Død: 3 dec 1803		i Vestrup		
Far: Poul Nielsen				
Mor: Inger Nielsdatter				
1 M	Anders Rasmussen	Født: 1754	Vestrup	
		Død: 1756	Vestrup	
2 K	Karen Rasmusdatter	Født: 1758	Vestrup	
		Død: 1786	Vestrup	
3 M	Anders Rasmussen Vognsen	Født: 1760	Vestrup	
æf.	Karen Jensdatter	Gift: 26 jun 1788	Albæk	
	Født: 1763 Død: 7 aug 1820	Død: 24 feb 1813	Vestrup	
4 M	Poul Rasmussen	Født: 1764	Vestrup	
		Død: 1786	Vestrup	

Familieskema med Rasmus Andersen Vognsens familie på matrikel nr. 2 i Vestrup

fra, vi får det bedste kød til historien. I skifterne kan vi, i forbindelse med registrering af boet, komme helt ind i de enkelte ejendomme. Man får et indblik i beboernes ejendele og husdyrhold, den økonomiske situation samt ejendommens tilstand, som nogenlunde kan udledes ved vurderingen af brøstfældigheden. Fra **udskiftningsforretningen**, der for området fandt sted i slutningen af 1700-tallet, kan der fås et godt indblik i hele landsbyen og de forandringer, der skete i forbindelse med dyrkningsfællesskabets ophør. Fra **udskiftningskortet** kan de enkelte ejendommers placering i landsbyen identificeres. Familierne, som på den tid er oplyst i de første folketællinger, kan nu puttes ned i de gårde og huse, som er vist på udskiftningskortet.

5. Anvendte kilder

De primære kilder, som anvendes til udredning af ejendomshistorien, er de kilder, der linker fæster og ejer til den konkrete ejendom. Efter 1688 er ejendommen typisk identificeret med **matrikelnummer, hartkorn og lokalitet**.

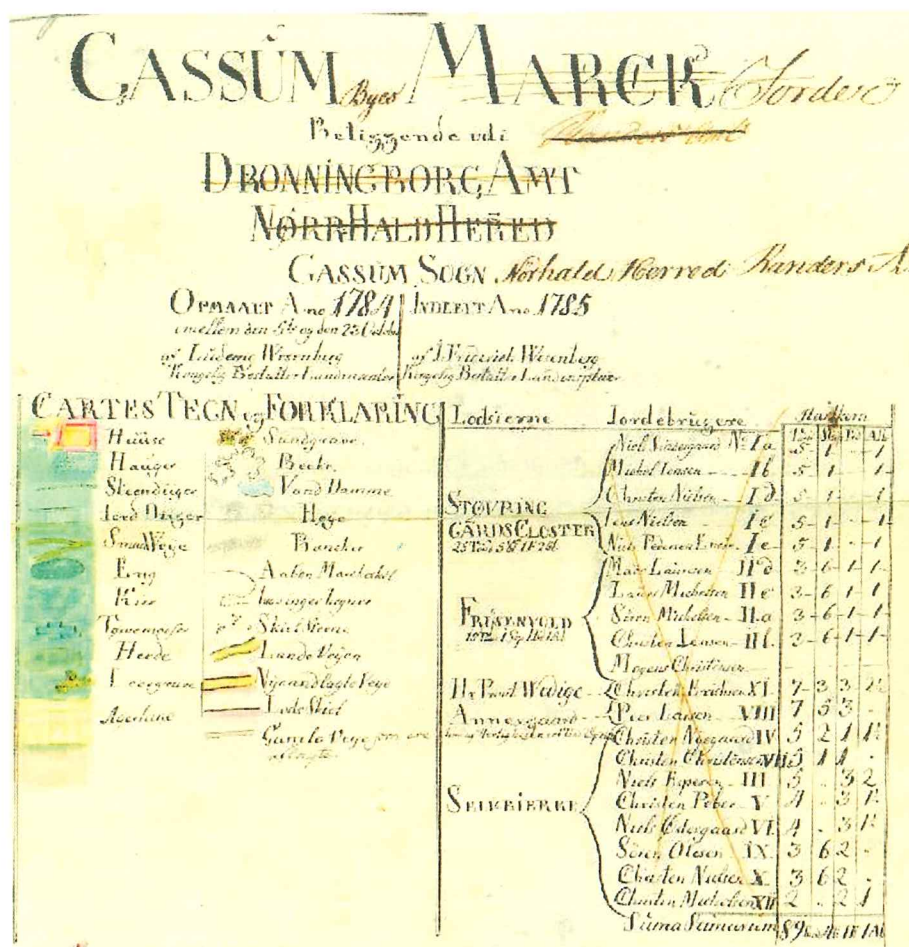
Man kan dele kilderne op i 3 hovedgrupper.

- Kilder, der er relevante i forbindelse med fæsterens overtagelse af ejendommen.
- Kilder, der er relevante i løbet af fæsteforholdet.
- Kilder, der er relevante, når fæsteren afstår ejendommen.

Ved fæsterens overtagelse af ejendommen er **fæstebreve** fra **fæsteprotokoller** og pakker, samt stedsmål og **indfæstninger**, som findes i forbindelse med **regnskaber**, de vigtigste kilder.

I løbet af fæsteforholdet er **matrikler** og **jordebøger** de vigtigste kilder. Hvis ejendommen sælges, fx i forbindelse med salg af gods, vil **skødeprotokoller** og **auktionsprotokoller** også være vigtige, da den til lejligheden udarbejdede **jordebog** er indført her.

Oplysninger om fæsteren i forbindelse med afståelse af ejendommen skal primært søges i de kilder, der an-

Bønderne i Gassum og deres tilhørsforhold ved udskiftningen (Fra udskiftningskortet)

vendes ved efterfølgerens overtagelse af ejendommen. Her vil en eventuel familiemæssig relation mellem den afgående fæster og den nye fæster ofte være angivet. Der vil også ofte være oplyst en årsag til, at ejendommen afstås, fx alderdom. Hvis fæsteren døde midt i fæsteforholdet er **skifteprotokollen** en vigtig kilde. Her vil det evt. blive oplyst, om enken bliver siddende ved ejendommen.

Hvilke kilder, der skal anvendes for at afdække ejendomshistorien, afhænger helt af, hvem der gennem tiden har været ejer af ejendommen. Før man går i gang, bør man derfor sætte sig ind i det pågældende områdes tilhørsforhold for den periode, man vil undersøge. På den måde er det nemmere at finde frem til de relevante kilder.

De væsentligste kilder, brugt ved udredning af ejendomshistorien i Støvring og Nørhald Herreder, beskrives i det følgende:

Rytterdistriktets ejendomme, det tidligere krongods

Det meste af Dronningborg Rytterdistrikts gods, det tidligere krongods, var ved matriklen i 1688 ejet af Peter von Spreckelsen på Dronningborg Slot. Matrikelskemaerne

med de mere end 200 gårde, der efterfølgende kom til at udgøre Dronningborg Rytterdistrikt, startes således med alle Peter von Spreckelsens fæstebønder, som er registreret i matriklen fra 1688.

De kilder, som herefter er brugt frem til salget af ryttergodset i 1765, er følgende:

1711 - Jordebog over bøndergodset i Peter von Spreckelsens bo.

1720 - Interimsjordebog for de jyske Rytterdistrikter.

1733 - Landgildejordebog for Dronningborg Rytterdistrikt.

1765 - Trykt auktionsplakat med specifikation over Dronningborg Rytterdistrikts jordegods m.m. Auktionen blev holdt i Randers over 3 dage i juli 1765.

1718-1765 - Dronningborg Rytterdistrikts regnskaber. Det mest interessante materiale for ejendoms-historien er bilagene, der indeholder dokumenterne med de nye indfæstninger.

Her et eksempel fra sessionen i 1719:

Asferg Sogn og By:

Christen Nielsen søger sin gamle faders Niels Christensens gaard som står i matriculen for hartkorn no. 12 paa 6 Td. 5 Skp. 3 Fjk. 2 Alb. Bygning og besætning tilstrækkelig samt jorden i brug. Faderen er gammel og svag, derfor sønnen til stedet hellig behøves og samme forundes imod stedsmaals erlægelse. 10 Rdl.

Som det fremgår, oplyses gårdens matrikelnummer, hartkorn og beliggenhed, samt den familiemæssige relation mellem den nye og den tidligere fæster. Desuden stedets tilstand og hvilket beløb den nye fæster skulle betale ved indfæstningen.

Regnskaberne, som også indeholder mange andre interessante oplysninger til ejendoms-historien, er en utrolig vigtig kilde for dette område, især fordi der ikke er bevarede fæsteprotokoller for Dronningborg Rytterdistrikt. For perioden 1719-1763 indeholder regnskaberne over 500 indfæstninger for rytterbønderne i de to herreder.

1765-1768 - Skødeprotokol for det Dronningborgske Rytterdistrikt. Heri findes skøderne på distriktets solgte ejendomme. For de mange selvejere skal ejendommens videre historie søges i de lokale skødeprotokoller, mens historien om ejendommene, der opkøbtes af godser, skal søges i godsarkiverne.

1746-1798 - Dronningborg Birks Skøde- og Pantepro-

No.	Amt, Herred, Sogn og Bye.	Ager og Eng.				Skovskjld.				Møllefjld.				Landgilde.		Hans guld Arbejde, Penge.	
		Adr.	Stp.	Gr.	Alb.	Adr.	Stp.	Gr.	Alb.	Adr.	Stp.	Gr.	Alb.	Adl.	Gr.	Adl.	Gr.
3	Niels Jensen og Christen Nielsen	=	=	7	4	=	1	=	=	=	=	=	=	10	62	=	=
4	Niels Pedersen Huusmand.	=	=	5	4	3	2	=	=	=	=	=	=	7	92	=	=
	Niels Christensen	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	2	24
	Anna Peders Datter, frie sin Eids-Lid, men derefter svares	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	2	24
	Dyrbye.																
3	Thomas Madsen	=	=	4	5	=	1	=	=	=	=	=	=	6	54	=	=
4	Anders Lauritsen	=	=	4	1	2	1	=	=	=	=	=	=	5	91	=	=
5	Jens Pedersen	=	=	4	4	2	2	=	=	=	=	=	=	6	48	=	=
7	Søren Christensen	=	=	1	3	2	1	=	=	=	=	=	=	2	4	=	=
10	Dito	=	=	2	3	=	2	=	=	=	=	=	=	3	38	=	=
	Hvidstien.																
1	Søren Sørensen	=	=	7	7	2	1	=	=	=	=	=	=	11	58	=	=
3	Niels Christensen	=	=	3	7	1	2	=	=	=	=	=	=	6	21	=	=
7	Peder Lauritsen og Laurig Andersen	=	=	7	6	3	=	=	=	=	=	=	=	12	40	=	=
8	Peder Jensen	=	=	7	5	3	1	=	=	=	=	=	=	12	23	=	=
9	Niels Andersen	=	=	5	5	3	1	=	=	=	=	=	=	9	7	=	=
10	Anders Nielsen	=	=	7	=	1	2	=	=	=	=	=	=	11	16	=	=
11	Anders Jensen og Poul Mogenssen	=	=	15	=	2	2	=	=	=	=	=	=	23	85	=	=
	Huusmand.																
	Søren Jensen	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	=	2	24
	Har Frihed til 1ste Jan. 1770																
	Randrup.																
1	Christen Pedersen	=	=	8	=	1	=	=	=	=	=	=	=	10	68	=	=
2	Mads Sørensen	=	=	7	2	=	2	=	=	=	=	=	=	10	88	=	=
3	Niels Christensen	=	=	6	7	2	=	=	=	=	=	=	=	10	49	=	=
	Asferg Sogn og Bye.																
1	Niels Christensen Poulsen	=	=	8	6	1	=	=	=	=	=	=	=	13	86 $\frac{3}{4}$	=	=
3	Lars Andersen Daggers Bonde skylden til Asferg Kirke Herlighed	=	=	=	5	2	2	=	=	=	=	=	=	2	16	=	=

Udsnit af den trykte jordebog ved salget af Dronningborg Ryttergods i 1765

tokoller. Heri findes skøder på de efterfølgende handler med de nye selvejerbønderns ejendomme. Man finder frem til skøderne i protokollen via et tilhørende kronologisk register.

1719-1763 - Dronningborg Rytterdistrikts Skiftepro-

14
Asferge Sogn og bye
Christen Knudsen, farbroderen Ole Nielsens
alderne gård, som land kommandant alderne,
som afkøbt.
Matr. N° 21 af den 5te 3te 1te 1te
Dronningborg i Land, samt by,
skov og jord og brug.

I 1720 overtager Christen Knudsen farbroderen Ole Nielsens gård i Asferg Sogn og bye (Dronningborg Rytterdistrikts regnskaber).

tokoller. (5 stk.) Heri kan udledes mange familiemæssige relationer for hele området. Det er ikke muligt at finde skifter efter de nye selvejerbønder i perioden 1765-1792, da skifteprotokollerne for Dronningborg Amt ikke er bevaret for den pågældende periode.

Ser man nu tilbage på den ældre tid, hvor godset hørte til kronen, er informationerne til belysning af ejendoms historien primært hentet fra lensregnskaberne.

1579-1660 - Dronningborg Slots jordebøger. For områdets kronbønder er der bevaret en tæt række af jordebøger. Den ældste er fra 1579, med et spring på 26 år til den næste fra 1605. Men herefter er der en tæt række på 17 jordebøger helt frem til 1660. Gennem jordebøgerne er der god mulighed for, gennem den første halvdel af 1600 årene, at holde styr på den enkelte ejendom. I jordebogen nævnes foruden fæsterens navn og ejendommens beliggenhed også, hvor meget fæsteren skulle yde i årlig landgilde til Dronningborg Slot. Landgilden blev dengang ydet i naturalier.

1610-1661 - Dronningborg Lens regnskaber. I lensregnskaberne findes alle stedsmålene indført for perioden 1610-1660.

Her et eksempel fra regnskabet 1613-14:

Albæk Sogn, Vestrup by:

Søren Jensen i Vestrup fæstede $\frac{1}{2}$ part af Rasmus Frandsens gård ibm. 16 dlr. 1 okse.

Og her fra regnskabet 1654-55:

Albæk Sogn, Vestrup by:

Rasmus Sørensen i Vestrup til fæste af den gård der sammesteds, som hans moder Anne Rasmusdatter tilforn påboede og fradøde. 30 dlr.

Finder man gården i jordebøgerne, ses fæsterne i perioden at være følgende:

1605-1623 Rasmus Frandsen

1614-1648 Søren Jensen Mostrup

1654- Rasmus Sørensen Mostrup

Sammenholder man informationerne fra stedsmål og jordebøger,

Forside af jordebogen til Dronningborg Slot 1641/42

kan det være nærliggende at udlede, at Søren Jensen Mostrup omkring 1614 ægter Rasmus Frandsens datter, Anne Rasmusdatter, og får fæste på halvdelen af svigerfaderens gård. Sønnen Rasmus, der overtager gården i 1654-55, er så opkaldt efter sin morfar. Vi er dog her tilbage i en tid, hvor det ikke er muligt at få en endelig bekræftelse gennem kirkebøger og skifteprotokoller.

1661 – Skøde fra Frederik den Tredie til Anna, salig Lucas von Spreckelsens enke. Ved skøde, dateret 9. september 1661, sælges Dronningborg Slot og det underliggende bøndergods.

Der er ikke bevaret arkivalier for Dronningborg Slot fra tiden med familien von Spreckelsen, hvorfor fæsterne for perioden skal findes i de generelle arkivalier, herunder matriklerne fra 1662, 1664 og 1688.

Ejendommene under de private godser, samt Randers Hospital og Aarhus Domkirke

Mens der, som det fremgår af overstående, er gode kilder langt tilbage i tiden, hvis man arbejder med kronbønderne, kan det være meget varierende, hvad der findes af arkivalier for fæsterne under de private godser. De mest benyttede kilder er her fæsteprotokoller, skifteprotokoller og jordebøger.

1675 – Fæstebreve og fæsteprotokoller. Fæsteprotokollerne for områdets godser er gennemgået. De to store jordbesiddere i området, Støvringgaard og Gjessinggaard, har efterladt sig gode fæstearkivalier. Der er fæstebreve fra Støvringgaard fra 1696 og frem, og for Gjessinggaard starter fæsteprotokollen i 1719. For Aarhus Domkirke, som ejer en enkelt gård i området, starter fæsteprotokollen allerede i 1675.

1711 – Skiftebreve og skifteprotokoller. Skifteprotokollerne for områdets godser er gennemgået. Støvringgaard og Gjessinggaard har også her efterladt sig gode skiftearkivalier. Støvringgaard fra 1711 og Gjessinggaard

fra 1719. For Randers Hospital, der havde en del gårde i området, starter skifteprotokollen i 1719.

1651 – Jordebøger. Godsernes jordebøger er gennemgået, og der er eftersøgt jordebøger, som findes i skøderne i forbindelse med salg af gods.

Af eksempler på jordebøger kan nævnes Mariager Klosters jordebog 1651-52, Jordebog for Mariager Klosters bøndergods 1694 og Jordebog i forbindelse med salg af Gjessinggaard Gods i 1713. For Randers Hospital er der udarbejdet jordebøger i 1661, 1694 og 1741.

Ejendommene, der ejes af enkeltpersoner

For gruppen af ejendomme, der er ejet af private personer, herunder præster, købmænd, regimentskriveren for ryttergodset m.fl., kan arbejdet med ejendomshistorien være en stor udfordring, fordi ejerne ikke har efterladt sig arkivalier. Der er således ingen fæste- og skiftearkivalier til rådighed.

Informationer til ejendomshistorien for disse ejendomme fås primært fra skøde- og auktionsprotokoller, samt fra de generelle arkivalier, der dækker alle typer af ejendomme.

1675 – Viborg Landstings skødeprotokoller. En række skøder ved salg af disse ejendomme er fundet i landstingets skødeprotokoller. I skøderne benævnes de solgte ejendomme typisk med lokalitet, hartkorn, fæsterens navn samt den årlige landgilde.

1730-1772 – Dronningborg Birks auktionsprotokol. Fra auktionsprotokollen er der flere eksempler på, at disse ejendomme sættes til salg ved auktion. Det kan fx være i forbindelse med ejerens død. Protokollen er derfor en vigtig kilde til ejendomshistorien for den gruppe af ejendomme.

Her et eksempel fra 1737 (auktionsprotokollen side 83):

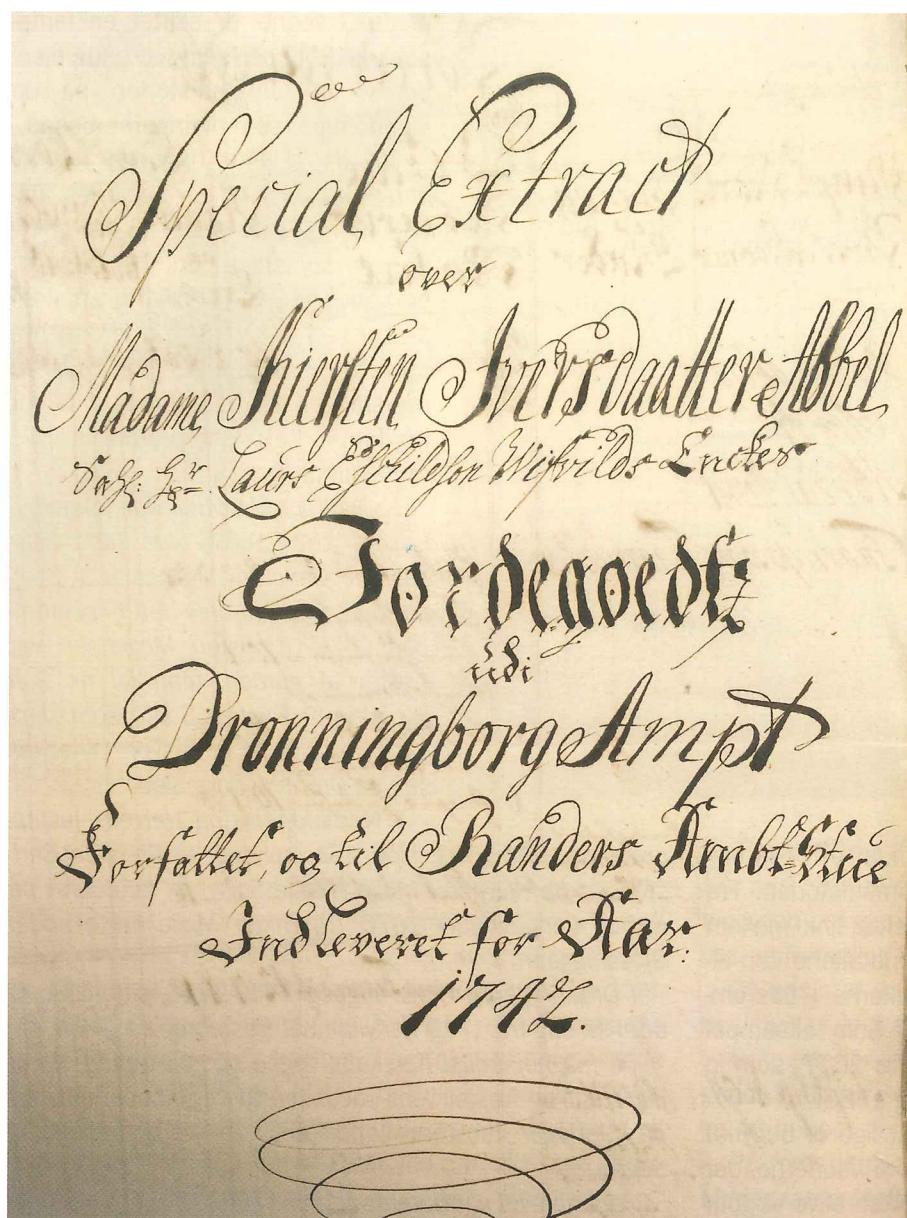
Tirsdag den 2. april 1737 udi afgangne Madame Mette Jørgensdatter Seidelin, salig mag. Jens Lassens tilhørende gaard i Randers. Bortsolgt tilhørende jordegods. 6 bøndergaarde i Asferg Sogn og By samt et gadehus og 1 gaard i Kousted Sogn og By.

Ejendommene i Asferg:

Nr. 15, Hartkorn: 8-3-1-2, beboet af Ole Jensen – Købt af Christen Pedersen i Handest.

Nr. 11, Hartkorn: 8-6-0-1½, beboet af Niels Christensen – Købt af Mons. Peder Bering.

Nr. 10, Hartkorn: 4-0-0-2, beboet af Peder Jensen – Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Special Extract 1742 på jordegods tilhørende præsteenken Madame Kiersten Iversdatter Abel i Asferg (Forsiden).

Nr. 8, Hartkorn: 7-3-3-1, beboet af Niels Jensens enke Karen Jensdatter - Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Et gadehus, beboet af Rasmus Christensen Skomager - Købt af Mons. Hans Tørsleff i Borup Mølle.

Nr. 7, Hartkorn: 5-3-3-1, beboet af Mads Christensen - Købt af Hr. Jens Hasselager.

Nr. 20, Hartkorn: 8-3-0-2, beboet af Niels Sørensen - Købt af Hr. Jens Hasselager.

Disse gårde og gadehus i Asferg samt en gård i Kousted havde tilhørt sognepræsten til Borup og Hald menigheder, Jens Lassen (død 1722). Efter enkens død i 1737 blev ejendommene solgt ved auktion. Ovennævnte informationer fra auktionsprotokollen er et vigtigt bidrag til disse ejendommers historie. Da der ikke er bevaret nogen

kirkebog for Asferg Sogn på den tid, er oplysningen af navnet om Niels Jensens enke også en vigtig information.

Mange af skøderne kan også findes i birkets og herredernes skødeprotokoller.

1746-1784 - Dronningborg Birks skøde og pantebog.

1747-1814 - Nørhald og Støvring Herreders skøde og panteprotokol.

Generelle arkivalier

Foruden de hidtil nævnte arkivalier er der også søgt i en række arkivalier, der er generelle og interessante for alle typer af ejendomme. Udover matriklerne fra 1662, 1664 og 1688 kan følgende eksempler nævnes.

1660 - Militært regnskab. Et mandtalsregnskab på den til Jørgen Kruse indbetalte hovedskat af Aarhus Stift. Af mandtalslisterne, der her omfatter alle bønderne i området, oplyses deres navne og ægteskabelige status samt antal børn, fordelt på køn. (Måske kun børn over en vis alder). Det er en rigtig god kilde, der ligger lidt forud for de første matrikler. For andre områder kan man være så heldig, at navnene på bøndernes ægtefæller også er nævnt.

1742-1760 - Afskrivningsbog for 2-skillings afgiften i Randers Amtstue. Dette er en meget vigtig kilde til ejendomshistorien for hele området. Alle ejendommene er listet op med angivelse af lokalitet, ejer, matrikelnummer, hartkorn og de skiftende fæstere i perioden 1742-1760.

1731-1845 - Hartkornsspecifikationer og jordebøger i Randers Amtstue. Indeholder fire pakker med indsendte hartkornsspecifikationer og jordebøger fra godserne i området.

1731-1802 - Hartkornsspecifikationer over strøgods og anneksgårde i Randers Amtstue. Heri findes blandt andet de indsendte hartkornsspecifikationer på de privatejede ejendomme. En vigtig kilde til ejendomshistorien for den gruppe af ejendomme.

1790 - Hartkornsfortegnelse i Randers Amtstue.

Skattemandtal.

Alle skattemandtallene, der er bevarede i forbindelse

[illegible]

Jordegods i 1764, som havde tilhørt salig Christen Pedersen i Handest.

med lensregnskaber, amtsregnskaber m.fl., er også vigtige kilder, som kan bidrage til ejendomshistorien. Fra mandtalslisterne er der ikke noget direkte link mellem personer og ejendomme, men skattemandtallene kan alligevel være rigtig gode til at lukke hullerne i tidsrummene mellem matrikler og jordebøger. Som eksempel kan nævnes Ildsteds- og Kvægskatten fra 1677, som jo ligger midt mellem matriklerne i 1664 og 1688.

Skattemandtal er et område, jeg først lige er begyndt at tage fat på, men jeg forventer, at informationerne, der kan hentes fra denne store kildegruppe, kan blive et godt supplement til informationerne fra alle de øvrige arkivalier.

På strejftog i kilder

Som nævnt har jeg undervejs også været på strejftog i forskellige kilder, herunder også kilder uden for mit arbejdsområde. Jeg har blandt andet kigget i skifteprotokoller langt væk fra området. Jeg har heri fundet flere interessante udarvsskifter, hvor mange af arvingerne viser sig at være bosiddende i Støvring og Nørhald Herreder.

Et eksempel:

I Aars Herreds Gejstlige Skifteprotokol 1703-1814 er der på side 202B indført et skifte efter præsteenken Gjertrud Poulsdatter, som døde i Lynnerup i Skivum Sogn den 5. juni 1731.

Gjertrud Poulsdatter havde ikke efterladt sig livsarvinger, hvorfor hendes arvinger var 18 søskendebørn. Heraf var 13 bosiddende i Asferg, Fårup og Kousted Sogne i Nørhald Herred.

Da der på det tidspunkt ikke findes kirkebøger i nogen

af de 3 sogne, er skiftet en fantastisk kilde til belysning af både ejendoms- og slægtshistorien på de ejendomme, som arvingerne besad.

Fra de ældste tingbøger og justitsprotokoller er der ligeledes fundet interessante sager til belysning af ejendomshistorien. Skiftesager og henvisninger til tidligere afholdte skifter kan give mange interessante oplysninger. Man kan også støde på oplysninger om fæstebreve, udstedt før der fandtes fæsteprotokoller.

Eksempler:

I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 96A, oplyses, at Christen Mogensen i Svejstrup fik sit fæstebrev den 6. september 1672. (Christen Mogensen var fæster af gården, matrikel nr. 2, i Svejstrup i Råsted Sogn, som dengang var ejet af Peter von Spreckelsen på Dronningborg Slot).

I Nørhald-Støvring Herreds justitsprotokol 1690-1693, side 46A, oplyses, at Christen Christensen på Hjørnkær Mølle (Tvede Sogn) fik fæstebrev på møllen den 20. juni 1676. (Hjørnkær Mølle hørte under Giessinggaard).

I Dronningborg Birks tingbog 1719-1726, side 21A, er der i en sag fra 1719 henvist til et fæstebrev fra 1704.

På mit højnådige herskabs vegne og god behag, haver jeg stedt og fæstet Jens Jacobsen af Uggehus, det hus på Mariager Klosters Landkiær ved Tjærby. (Gimming Sogn)

Fæstebrevet var dateret 1. maj 1704.

I de ældste tingbøger er der også indført restancelister med bønder, der skyldte landgilde. I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 40B, er der i oktober 1685 indført en liste med alle bønderne, der var i restance med landgilde til Dronningborg Slot. Da det ser ud til, at næsten alle bønderne var med, kan listen, i lighed med skattemandtal, vise, hvem der på dette tidspunkt sad som fæstere på ejendommene.

Gårdbrande nævnes også i de gamle tingbøger:

Et par eksempel:

I jupstisprotokollen for Støvring herred 1684-1688, side 43B, nævnes, at Annexgaarden i Lem brændte i december 1685 ved en meget hastig ildebrand, og at den påboende bonde, Peder Nielsen i sin fraværelse haver mistet al middel og formue.

I Nørhald-Støvring Herreders justitsprotokol 1690-1693, side 91B, oplyses, at 3 gårde i Støvring var brændt den 6. juni 1691. Disse var beboet af Anders Rasmussen, Christen Poulsen og Jens Andersen.

Rømningssager kan også findes i de gamle tingbøger.

Lindegaards Mølle, som blev nedbrudt for næsten 25 år siden. Billede fra Nørhald Egnsarkiv.

Et eksempel:

I justitsprotokollen for Støvring Herred 1684-1688, side 20A, nævnes, at Christen Jensen Lem, der den 20. maj 1682 var rømt fra sin gård i Støvring, som han påboede og i fæste havde, for kort tid siden (februar 1685) er kommet hjem igen til Støvring og har lejet et af præstens huse. Han drog i krig i Holsten. I protokollen oplyses side 82B, at han i 1687 kom til Anders Kallestrups gård i Mellerup. (Han borttrømte således i 1682 fra Støvringgaard og kom i stedet i 1687 til en af Peter von Spreckelsens gårde i Mellerup.)

Ovennævnte eksempler viser, at tingbøger og justitsprotokoller er en stor guldgrube, når der skal sættes kød på ejendoms- og slægtshistorien. Har man den fornødne tid til rådighed, er det meget spændende og givende at dykke ned i disse arkivalier.

6. Slægten via ejendomshistorien

Med indsamling, bearbejdelse og ordning af den store mængde data, der kan hentes fra de nævnte kilder, fås et stort datagrundlag, der kan være med til at løfte sløret for de slægtsmæssige relationer. Det kan være relationer mellem beboerne, både inden for det enkelte sogn, men også relationer på tværs af sognene i hele det område, der undersøges.

Da det ofte er den samme slægt, der besidder en ejendom gennem generationer, kan et udfyldt matrikelskema med tilhørende familieskemaer i mange tilfælde være vejen til at få et par ekstra generationer fyldt på anetavlen.

7. Formidling af ejendomshistorien

Når alle data til en ejendoms historie er indsamlet, skal historien om ejendommen og dens beboere jo gerne skrives og formidles til interesserede.

På basis af de indsamlede data har jeg udarbejdet en beskrivelse af 3 ejendomme historie.

Den ene er en gård, kaldet **Skrædderbakket**, beliggende i Albæk Sogn og By i Støvring Herred. Gården har været beboet af min egen slægt i mere end 300 år.

På forespørgsel har jeg desuden skrevet historien om **Lindegaards Mølle**, i Linde Sogn, Nørhald Herred og gården **Støvringsminde** beliggende i Bjergby i Borup Sogn, Støvring Herred.

8. Lys i mørket

Som ny slægtsforsker for 40 år siden husker jeg stadig, hvordan jeg stod ved folketællingen i 1787 og kiggede ind i fortidens mørke. Tænkte, at det ikke var muligt at komme længere tilbage, fordi mine aner boede i et sogn, hvor kirkebogen var brændt. I dag er jeg blevet klogere. Jeg ved, at der er masser af lys i mørket.

Med denne artikel har jeg forsøgt at eftervise, at vi som slægtsforskere ikke skal fortvivle, selv hvis de mest almindelige kilder som kirkebøger og skifteprotokoller skulle svigte. Via ejendoms historie vil der fortsat være ganske gode muligheder for at komme videre med slægten.

Jeg håber, at præsentationen af kilder, brugt ved udarbejdelse af ejendoms- og slægtshistorie i de to østjyske herreder, kan bruges som inspiration til søgning efter tilsvarende kilder andre steder.